

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 1, 2018

Sayfa: 309-329

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[24-12-2017] – [26-03-2018]

Memlükler Döneminde Bir Âlim: Abdülbâsıt b. Halil b. Şâhîn el-Malatî (v. 920/1514) ve İhlâs Sûresi Tefsiri*

M. Sami Çöllüoğlu

Dr. Öğr. Üy. Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TİB

Dr, Karabuk University Theology Faculty

Orcid Id:0000 0001 7189 0854

mcolluoglu@karabuk.edu.tr

Öz

İslam toplumları farklı dönemlerde ve muhtelif coğrafyalarda Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması ve hayata aktarılması doğrultusunda sürekli bir çaba içerisinde olmuşlardır. Kesintisiz bir şekilde yürütülen bu çabalar sonucunda son ilâhî mesaj olan Kur'ân-ı Kerim, Müslümanların hayatının merkezine yerleşmiştir. Bu çalışmada Memlükler döneminde yaşamış, kaynaklarda tarihçi, fakih ve müfessir olarak zikredilen Malatya doğumlu Abdülbâsıt b. Halil b. Şâhîn el-Malatî ve "el-Kavlü'l-Hâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs" isimli yazma eseri ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle müellifin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş daha sonra İhlâs sûresinin tefsiri üzerine yazdığı risâlesi incelenerek söz konusu risâlenin içerik, metod ve kaynakları açısından sûrenin anlaşılmasına sağladığı katkılar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Memlükler Dönemi, Abdülbâsıt b. Halil b. Şâhîn el-Malatî, Tefsir, İhlâs Sûresi, Ayet.

A Scholar in the Mamluk Period: Abdulbasit b. Khalil b. Şahin al-Malati (ö.920/1514) and Tafsir Surat al-Ikhlâs

Abstract

Activities towards understanding and practicing the messages of the Holy Qur'an have been uninterruptedly undertaken in different time periods and various places in Muslim societies. Efforts have been intensified in order to comprehend the Divine Message and thus, it has become established in the centre of the lives of Muslims. This study deals with *al-Qawl al-Khass fi Tafsir Surat al-Ikhlâs*, a treatise of Abdulbasit b. Khalil b. Şahin al-Malati, a versatile scholar from Malatya who lived in the Mamluk period and has been introduced as a historian, jurist (*faqih*) and exegete (*mufassir*) in the biographical sources. In the paper, following a brief introduction to the author's life and works, the treatise in question is examined in terms of content, method and sources in order to ascertain its contribution to the understanding of the Qur'anic chapter of al-Ikhlâs.

Keywords: The Mamluk Period, Abdulbasit b. Khalil b. Şahin al-Malati, Tafsir, The Chapter of *Ikhlâs*, Verse (*Ayat*).

* Bu çalışma, Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir Adamları Uluslararası Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

Giriş

Müslümanlar, Hz. Peygamber'e indirilmeye başlanmasından itibaren Kur'ân-ı Kerim üzerinde yoğun bir anlama çabası içerisine girmişlerdir. Çünkü hayatın anlamlı hale gelmesi, ancak Kur'ân-ı Kerim'in lafızlarının zahirinde ve arka planında yüklü ilahi mesajlar doğru bir şekilde kavranarak pratiğe geçirilmesiyle gerçekleşebilecektir. Tefsir tarihine bakıldığında bu amaçla Kur'ân'ın tümünü kapsayan tefsir çalışmaları yapıldığı gibi sûrelerin tek başına tefsir edildiğini görmek de mümkündür.

Kur'ân'ın tamamının değil de sûrelerinden birinin tefsir edilmesinin bir teâmül/gelenek haline gelmesi farklı sebeplere bağlanabilir. Selef alimlerinin tefsir alanında kaynaklık niteliği taşıyan çok sayıda şumüllü eser vermiş olmaları, müelliflerin konu ya da sûre odaklı tefsir çalışmalarına yoğunlaşmak istemeleri, halkın dini yönden bilgilendirme ihtiyacı göz önünde bulundurularak tefsiri yapılan sûrenin anlam içeriği üzerinde farkındalık oluşturulması gibi farklı sâikler kimi zaman Kur'ân'ın tümünün tefsirine ihtiyaç duyulmamasının nedenleri arasında görülebilir. Kur'ân üzerinde yapılan bu tür faaliyetler bir yandan tarihî süreçte onun anlaşılıp kavranması ve doğru yorumlanmasına fayda sağlarken diğer yandan bu çabaların sürekli ve diri tutulmasına katkı sağlayarak fikrî çeşitlilik, zenginlik ve ilmî derinleşmeye imkân vermiştir.

Kur'ân'da yer alan sûreler içerisinde kısa olmasına rağmen İhlâs sûresinin farklı bir konumu ve değeri vardır. Çünkü sûrede geçen ifadelerin delâletinin anlaşılıp taşıdığı anlamların kavranması, aslında Cenâb-ı Hakk'ın zât ve sıfatlarının çok kısa bir sûre üzerinden öz olarak idrâk edilmesini mümkün kılabilir. Sûrenin faziletine dair pek çok rivayetin aktarılmasının, İhlâs sûresinin her bir lafzının yüce manalarla yüklü olmasıyla birebir ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum İhlâs sûresinin müfessirlerin en fazla ilgi duyduğu sûrelerden biri olmasının altında yatan nedenlerden biri olarak düşünülebilir.

Tarihin akışı içerisinde Müslüman toplumlarda hadis, kelim, fıkıh ve tefsir gibi İslâmî ilimlerde çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerin günümüze ulaşanları arasında tefsir alanında, çeşitli dönemlerde telif edilmiş pek çok eser bulunmaktadır. Bir kısmı yazma halinde kütüphanelerde bulunan bu eserlerin üzerinde çalışmalar yapılması ve geçmişin ilmî mirasının günümüze aktarılması önem arz etmektedir. Bu çalışmada Memlûkler

döneminde yaşamış bir âlim olan Abdülbâsıt b. Halil b. Şâhîn el-Malatî'nin yazma halinde bize ulaşan İhlâs sûresi tefsiri incelenmek suretiyle o dönemde yapılan tefsir çalışmalarının metot ve içeriklerinin bir kesitine ulaşılmaya çalışılacaktır.

1. Abdülbâsıt b. Halil b. Şâhîn el-Malatî'nin Hayatı

Abdülbâsıt b. Halil b. Şâhîn el-Malatî, Memlükler döneminde (1250-1517) yaşamış köklü bir aileden gelmektedir. Dedesi, aslı itibariyle Altın-Ordu Moğollarına dayanmaktadır. Kaynaklarda dedesi Şâhin eş-Şeyhi hakkında pek ayrıntılı bilgi verilmeyenken, Altın-Ordu Moğolları'ndan olduğu, Mısır'a getirildiği ve burada Müslüman olduğu ifade edilmektedir. Mısır'a geldiği ilk yıllarda çeşitli sıkıntılarla karşılaşan Şâhin eş-Şeyhi, kısa sürede kabiliyetiyle öne çıkarak Kudüs'te hacıplik² ve daha sonra nâiblik³ görevine getirilmiştir. el-Malatî'nin dedesi Şâhin eş-Şeyhi, 80'li yaşlarında (1430-1431) Kahire'de vefat etmiştir.⁴ Babası Halil b. Şâhin ez-Zâhirî ise, 1410 yılında Kudüs civarında Hâtuniyye Medresesi'nde doğmuştur.⁵ Bir Memlük tarihçisi olan Halil b. Şâhin ez-Zâhirî, İbn Hacer el-Askalânî'nin talebesi, Suyutî'nin de çağdaşlarındandır. Çocukluğu Kudüs'te geçen Halil b. Şâhin, on yaşlarında babasıyla Kahire'ye gitmiştir. Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiş, İbn Hacer el-Askalânî, el-Kâfiyecî, el-Aynî, el-Aksarâyî gibi devrin önemli alimlerinden İslâmî ilimler tahsil etmiştir. Ayrıca şiirle de ilgilenmiştir.⁶ İlme

¹ Müellifimiz Abdülbâsıt b. Halil b. Şâhin'in eserlerde, doğduğu yere nisbet edilerek el-Malatî, babasına nisbet edilerek İbnü'l- Vezîr, bazen de bu risâlede olduğu gibi fıkhîteki eğilimini yansıtan "el-Hanefî" şeklinde geçmektedir. Bu çalışmada müellif, doğum yerine nisbet edilerek kullanılan "el-Malatî" nisbesi ile zikredilecektir.

² Saraylarda Sultan'ın huzuruna giriş-çıkışlara nezaret eden teşrifat görevlisi. (Bk. Muhammed Ahmed Dehman, *Mucemu'l-Elfâzi't-Tarihiyye fil-Asrı'l-Memlûk*, s. 59.)

³ Nâib, İslâm devletlerinde hükümdar, vali, kadı gibi devlet ricâlinin vekili, temsilci veya yardımcı için kullanılan bir tabir olup, uygulaması kurumlara göre farklılaşabilmektedir. (Bk. Casim Avcı, "Nâib", *(DÎA)*, XXXII, s. 311-312.)

⁴Abdu'l-Bâsıt b. Halil İbn Şâhin el-Malatî, (ö.920/1514), *Neylü'l-Emel fi Zeyli'd-Düvel* (thk. ve nşr., Ömer Abdu's-Selâm et-Tedmurî), Mektebeti'l-Asriyye, Beyrut 2002, IV, s.296; Süleyman Özbek, "Şâhin eş-Şeyhî ve Ailesi" *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010, sayı: 27 Bahar, ss. 534-536.

⁵ el-Malatî, (Neylü'l-Emel fi Zeyli'd-Düvel), thk. ve nşr., Ömer Abdu's-Selâm et-Tedmurî, *Mukaddime*, I, s. 8-9. (el-Malatî'nin, *Neylü'l-Emel fi Zeyli'd-Düvel* isimli eserinin tahkik ve neşrini yapan Ömer Abdu's-Selâm et-Tedmurî, eserin I. cildinin başında kaleme aldığı mukaddimede müellifin kendi eserlerine ve diğer kaynaklara başvurarak el-Malatî'nin hakkında geniş bilgi vermektedir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında müellifin doğrudan eserine değil de et-Tedmurî'nin zikredilen mukaddimesine atıfta bulunulacaktır.)

⁶ Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1497), *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, Dâru'l- Cîl, Beyrut 1992, III, s. 195-197.; Ebü'l-Berekât Zeynüddîn (Şehâbüddîn) Muhammed b. Şehâbüddîn Ahmed b. İyâs (ö. 930/1520), *Bedâi'uz-Zuhûr fi Vekâi'ud-Duhûr*, (thk.

olan arzusuyla kısa zamanda yaşatlarının arasında temayüz etmiştir. Yakın çevresinde tanışıp teşrik-i mesâide bulunduğu kimselerin Sultan Baybars'la akrabalık tesis etmesi, onun devlet ricâliyle tanışmasına vesile olmuş, üst düzey devlet görevlerine yükselmesinde rol oynamıştır. Nitekim daha 23 yaşında zahire (tahıl) nâzırı olmuştur. Daha sonra sultanın baldızı ile evlilik yapmış, böylece sultana yakınlığını daha da artmıştır. Halil b. Şâhîn, 1436 yılında darphane nazırlığı görevini üstlenmiştir. Görevindeki başarısı onun kısa süre sonra vezir olmasını sağlamıştır. Fakat, bu görevinde fazla kalmamış, bir ay gibi kısa süre sonra istifa etmiştir. Bundan sonra Sultan Baybars'ın ölümüne kadar yakınında, divanda farklı görevlerde bulunmuştur. Sultan Baybars'ın vefatından sonrası göreve gelen Memlûk Sultanı el-Melik ez-Zahir Çakmak, onu 1439 yılında yaklaşık 4 yıl görev yapacağı Malatya naipliğine atamıştır. Bu görevinden istifa ettikten sonra Halep, Dimaşk, Kahire, Kudüs ve Trablus'ta bulunan ve farklı görevler üstlenen Halil b. Şâhîn, ömrünün son yıllarını yaşadığı Trablus'ta 1468 yılında vefat etmiştir.⁷ Oğlu Abdûlbâsıt b. Halil b. Şâhîn el-Malatî, babasının inşâ, tefsir, fıkıh, tarih, rüya tabiri ve farklı disiplinlerde otuz cilt hacminde eser telif ettiği ifade eder.⁸

Bu çalışmaya konu olan Abdûlbâsıt b. Halil b. Şâhîn el-Malatî⁹ daha önce ifade edildiği üzere babası Halil b. Şâhîn'in nâiblik görevi için bir süre bulunduğu Malatya'da 1440 senesinde dünyaya gelmiştir. Annesi Şekerbay Hanım, babasının azat edip evlendiği cârîyesidir. Dindar ve hayırsever bir insan olduğu zikredilen annesi, o henüz sekiz yaşındayken vefat etmiştir.¹⁰ İlk eğitimini kendisiyle yakından ilgilenen babasının yanısıra Malatya'daki alimlerden almıştır. Kur'ân-ı Kerim'i okumayı küçük yaşta öğrenerek hafız olmuştur.¹¹ Babasının görevi sebebiyle Malatya'dan ayrılarak Trablus'a yerleşmek durumunda kalan el-Malatî, burada babasıyla 6 küsur yıl kalmış,

Muhammed Mustafa), Mektebetu Dâri'l-Bâz, Mekke ts., III, s. 25; et-Tedmurî, *Mukaddime*, I, s. 9.; Özbek, s. 547.; Asri Çubukçu, "Halil b. Şahin", (*DİA*), XXV, s. 328-329.

⁷et-Tedmurî, I, s. 8-19.; Özbek, s. 536-540.; Asri Çubukçu, "Halil b. Şahin", (*DİA*), XXV, s. 328-329.

⁸ et-Tedmurî, I, s. 19-22.; Özbek, s. 540-543.); Çubukçu, s. 328-329. (Eserleri için aynı kaynaklara bakılabilir.)

⁹ Kaynaklarda el-Malatî, babasının görevine nisbetle İbnu'l-Vezir olarak da anılmaktadır. (Bk. Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l Müellifin Teracimü Musannifi'l-Kütübi'l 'Arabiyye*, Müessesetür'-Risâle, 1993, II, s.40.; Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1338/1920), *Hediyyetü 'l-Ârifin: Esmâu'l- Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*, Dâru İhyâit-Turâsi'l-'Arabiyy, Beyrut 1951-1955, I, s.494.

¹⁰ Muhammed Kemaleddin İzzeddin Ali, *Abdu'l-Basit, el-Hanefti*, Müerrihan, Kahire 1990, s. 15; et-Tedmurî, I, s. 23; İbn İyas, IV, s. 374.

¹¹ Kemaleddin İzzeddin Ali, s. 15.

Trablus'ta ikamet eden, Dımaşk ve başka şehirlerden gelen alimlerden çeşitli dersler almıştır. İsmi babasından işittiği, hocası Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Sa'd b. Müflih b. Ebî Bekir el-Kîsî el-Kudsî ed-Deyrî'nin öğrencisi olan el-Malatî, Trablus'un ileri gelen alimlerinden Taceddîn Abdulvehhâb b. Muhammed b. Zühre el-Hurazî et-Trablusî'den de iftâ ve hitâbet dersi almış ve dört sene (1457-1461) bu âlimin Mansur Camii'nde verdiği derslere katılmıştır. el-Malatî'nin Trablus'ta ders aldığı alimlerden biri de "Bâbâ" lakabıyla şöhret bulmuş Muhammed b. Muhammed b. Süleyman el-Evzâî ed-Dımaşkî es-Salihî'dir. el-Malatî, bu zâttan fıkıh ve rüya tâbiri dersleri aldığını ve kendi ifadesiyle "çok faydalandığını"¹² ifade etmektedir.¹³

1461 yılında babasıyla Dımaşk'a giden el-Malatî, burada kıraat dersleri alırken Nesefî'nin uzun manzumesini de ezberlemiş, daha sonra Kahire'ye gitmiştir.¹⁴ Kahire'de Kâdî'l-Kudât Ahmed b. ed-Deyrî'nin Müeyyediyye Medresesi'ndeki ders halkasına babasıyla birlikte katılarak ferâiz dersleri almıştır. 1461 senesinin sonlarına doğru Kahire'den ayrılarak Bilâdus-Saîd bölgesine giden el-Malatî, burada yaklaşık üç ay süreyle keten ticareti yapmıştır.¹⁵

el-Malatî, 1462 yılında Kahire'ye dönerek buradan İskenderiye'ye geçmiştir.. Buradan gemiye binerek 5 yıl sürecek Mağrib (Kuzey Afrika) ve Endelus'ü (İspanya) kapsayan, ilmî ve ticarî bir seyahate çıkar. Abdûlbâsî b. Halîl b. Şâhîn el-Malatî, gittiği yerlerin meşhur ilim adamlarıyla tanışarak derslerine katılmış, onlarla ilmi tartışmalarda ve istişarelerde bulunmuştur. Hadis, fıkıh, mantık, tarih, Arap dili ve tıp alanlarında çeşitli dersler almıştır.¹⁶

el-Malatî, 1467 yılında Kahire'ye dönmüş, vefatına kadar Kahire'de ikamet etmiştir. Bir taraftan doğuda ve batıda edindiği ilmi deneyimini öğrencilerine aktarırken diğer taraftan eser telifi ile meşgul olmuştur. Kendisi sakin mizaçlı, asalet sahibi bir insan olarak bilinmektedir. Uzun boylu ve zayıf olan müellifin, saç kesim biçiminin ve taramasının tasavvuf erbabını andırdığı kaydedilmiştir. Büyük burunlu olması, dönemin şairlerinin zaman zaman kendisiyle alay etmelerine neden olmuştur.

¹² et-Tedmurî, bu bilgileri el- Malatî'nin tarih alanında kaleme aldığı *er-Ravdu'l- Bâsim* isimli eserinde kendisinin zikrettiğini ifade eder. (Bk. et-Tedmurî, I, s. 25., dipnot 2.)

¹³ et-Tedmurî, I, s. 24-25.; Özbek, s. 544.

¹⁴ -Sehâvî, IV, s. 27.

¹⁵ et- Tedmurî, I, s. 25.

¹⁶ Kemaleddin İzzeddin Ali, s. 27.; et-Tedmurî, I, s.35-36.; Özbek, s. 545.

Yaşamının son 1,5 senesini felçli geçirmiş ve 30 Mayıs 1514 tarihinde vefat etmiştir.¹⁷ Müellifin başta babası olmak üzere yukarıda ismi geçen hocalarının yanında ayrıca nazım ve şiir derslerini İbrahim b. Ahmed b. Nasır b. Halife b. Ferec el-Mukaddesî'den; fıkıh derslerini Tunus Şeyhi İbrahim b. Muhammed el-Cederî'den; tıbbın yanısıra fıkıh derslerini Ebû Nazîf er-Rûmî'den; felsefe, mantık ve kelam derslerini Şeref Yunus er-Rumî'den; ferâiz ve hesap derslerini Ahmed b. İsmail b. İbrahim b. Musa b. Saîd el-Menûfî'den; ayrıca tıp derslerini Abdurrahman b. Said el-Ferencî ve Muhammed b. Muhammed el-Belevî'den; tefsir derslerini Abdurrahman es-Sa'lebî'den; hadis, tefsir ve Kur'an derslerini Muhammed el-Vâsilî et-Tunusî'den; muhtelif temel İslâmî bilimleri el-Kâfiyeci'den; Türkçe dersini Mustafa er-Rumî'den; Arapça, meânî ve beyân derslerini de Emin el-Aksarayî ile en-Necmî el-Kırımî'den aldığı kaynaklarda zikredilmektedir.¹⁸

2. Eserleri

Ömrünü ilme adayan el-Malatî, Arap dili ve edebiyatı, Türkçe gramer, edebiyat ve şiir, fıkıh, hadis, tefsir, tarih, mevâ'iz, terâcim, tıp, mantık, hendese vd. ilimlerde geniş bir ilmî birikime sahip olmuş, velut bir ilim adamı olarak pek çok alanda eser vermiştir.¹⁹ Kaynaklar, müellifin yirmiden fazla kaleme aldığı büyüklü, küçüklü ve risâle şeklindeki şu eserlerinden bahseder.²⁰

1- ed-Dürrü'l-Vesîm: Kutbüddin Muhammed b. Ahmed el-Kastallânî (ö. 686/1287)'nin Tekrimü'l-Maîşe fî Tahrîmi'l-Haşişe isimli eserine yazdığı şerhtir. ²¹

2- er-Ravdu'l-Bâsım fî Havâdisi'l-'Umri ve't-Terâcim: Müellifin bu eseri büyük bir tarih kitabı olup sene tertibine göre düzenlenmiştir. Günümüze ancak 4 cildi ulaşabilmiştir. Aslında kitabın hacmi daha büyüktür. Eserin tek olan yazma nüshası, Vatikan kütüphanesinde (Ar.) 728 numaraya tescil

¹⁷ Sehâvî, IV, s. 27; İbn İyâs, IV, s. 374; M. Kemaleddin, s. 27.

¹⁸ İbn İyâs IV, s. 373-374.; Sehâvî, IV, s. 27; İsmail Paşa, I, s.494.; Hayruddîn Ziriklî (ö. 1396/1976), *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*, Dâru'l-İlmi Lilmelâyîn, Beyrut 2002, III, s.270.; Â'dil Nüveyhiz, *Mu'cemu'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hatta'l-Asri'l-Hâzir*, Müessesetü Nüveyhiz es-Sekafiyye, Beyrut 1983, I, s. 254; et-Tedmurî, I, s. 23-51; Abdülkerim Özeydın, "Abdûlbâst el-Malatî", (DİA), I, s. 201.; Kehhâle, II, s.40-41.; Özbek, s. 545-546.

¹⁹ İbn İyâs IV, s. 374.; Sehâvî, IV, s. 27; et-Tedmurî, I, s. 46; M. Kemaleddin, s. 15.

²⁰ et-Tedmurî, I, s. 51-55.; İbn İyâs, *Bedâi'uz-Zuhûr*, IV, s.374.; İsmail Paşa, *Hediyyetü 'l-'Ârifin* I, s.494.; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, s.270; Nüveyhiz, I, s. 254; Kehhâle, II, s. 40-41.; Özeydın, I, s. 201; Özbek, s.547-549.

²¹ İsmail Paşa I, s. 494.; et-Tedmurî, I, s. 51.; Özeydın, I, s. 201.

edilmiştir. Bu nüshanın mikrofilm olarak bir kopyası Mısır Milli Kütüphane'sinde Timuriyye kısmında 2403 numara ile kayıtlıdır.²²

3- Neylü'l-Emel fî Zeyli'd-Düvel: Zehebî (v.748/1348)'nin eserine yazdığı zeylidir. Müellif, Zehebî'nin h. 744 yılında meydana gelen olayların anlatımı ile biten Düvelü'l-İslam adlı eserine zeyl olarak yazmıştır.²³

4- El-Kavlu'l-Me'nûs fî hâşiyeti'l-Kâmûsi'l-Muhît ve'l-Kâbûs el-Vasît el-Câmi' Limâ Zehebe min Kelâmi'l-'Arab Şemâtît: Firûzâbâdî (h.817)'nin el-Kâmûsu'l-Muhît isimli eserine haşiye olarak yazılmıştır.²⁴ Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye kısmında 1417 numaraya kayıtlı olup 223 varaktır.²⁵

5- el-Mecma'u'l-Müfennen bi'l-Mu'cemi'l-Mu'anven: Ebced hesabına göre düzenlenmiş bir biyografi eseridir. İskenderiye kütüphanesinde yazma bir nüshası mevcuttur.²⁶

6- Mecmû'l-Bustâni'n-Nûrî li Hazreti Mevlâna's-Sultani'l- Gavrî.²⁷

7- Şerhu 'Umdetu't-Tâlibîn.²⁸

Müellifin farklı hacimlerdeki ve konularda 14 risâlesi Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir mecmua içinde yer almaktadır.²⁹ Bu mecmuada yer alan eserlerin isimleri şunlardır:

8- en-Nefhatu'l-Fâtîha fî Tefsîri Sûreti'l-Fâtîha³⁰: Bu eser mecmuada yer alan eserlerin ilkidir. Muhtasar bir Fatîha Sûresi tefsiridir. Müellif risâlede sûrenin içerdiği anlamların özünün kısa bir şekilde okuyucuya aktarıldığını ifade eder.³¹Risâle mecmuanın 14a-26b varakları arasında yer almaktadır.

9- El-Kavlu'l-Hâs fî Tefsîri Sûreti'l-İhlâs³² : Bu risâle çalışmada ele alacağımız eserdir.

10- Ğâyetu's-sûl fî Sîreti'r-Rasûl: Siyer kitabıdır. Diğer bir nüshası da Topkapı Sarayı'ndaki kütüphanede 6038 A 2803 numara ile kayıtlı

²² et-Tedmurî, I, s.51-53.; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, s.270.

²³ Ziriklî, *el-A'lâm*, III, s.270.; Özaydın, I, s. 201; Özbek, s.548.

²⁴ İsmail Paşa I, s.494.; et-Tedmurî, I, s. 54.

²⁵ Özaydın, I, s. 201.

²⁶ et-Tedmurî, I, s. 54; İsmail Paşa I, s.494.

²⁷et-Tedmurî, I, s. 54; İsmail Paşa I, s.494.; Bu eser Abdülkerim Özaydın tarafından Süleymaniye kütüphanesi Ayasofya bölümünde 4793 no'lu mecmuanın içinde zikredilir. Ancak müellif bu mecmuanın içerisindeki eserler arasında saymaz. (Krş. el-Malatî, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, no: 4793 vr. 12a-13a; Özaydın, I, s. 201.

²⁸ İsmail Paşa I, s.494.

²⁹Abdülbâsit b. Halil b. Şâhîn el-Malatî, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, no: 4793.; Abdülkerim Özaydın, "Abdülbâsit el-Malatî", (*DİA*), I, s. 201.

³⁰ İsmail Paşa I, s.494; Nüveyhiz, I, s. 254.

³¹ el-Malatî, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, no: 4793 vr., 14b.

³² et-Tedmurî, I, s. 53; Özbek, s.548-549.

mecmuanın 1-30. varakları arasındadır. Eser, İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de Ali Alaaddin el-Alûsî tarafından 1328/1910 yılında basılmıştır.³³

11- el-Kavlu'l-Hazm.³⁴

12- el-Ravdatu'l-Murabba'a fî Sireti'l-Hulefâ el-Erba'a.³⁵

13- Nüzhetü'l-Esâtîn fî Men Veliye Mulke Mısra Mine's-Selâtîn: Kısa hal tercümelerinden oluşan bir eserdir. Eserin birçok nüshası mevcuttur.³⁶

14- Me's-Sırru ve'l-Hikmetu fî Kevni'l- Hamsi Salavâtin Mahsusa bi Hâzihi'l-Evkât.³⁷

15- Nuzhetu'l-Elbâb.³⁸

16- el-Ezkârü'l-Mühimmât fî'l-Mevâdi'i ve'l-Evkât.³⁹

17-El-Kavlu'l-Meşhûd fî Tercîhi Teşehhüdi İbn Mes'ûd.⁴⁰

18- El-Menfa'atu fî Kevni'l-Vudûi Mahsûsan bi Hâzihi'l-'E'âdâi'l-Erba'a.⁴¹

19- ez-Zehrü'l-Maktûf fî Mehârici'l-Hurûf.⁴²

20- Necmu's-Sükr.⁴³

21- El-Vusle fî Meseleti'l-Kible.⁴⁴

3. İhlâs Sûresi Tefsiri

Müellifin bu çalışmada ele alınan eserinin, tespit edilebildiği kadarıyla, tek nüshası daha önce belirtildiği üzere Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Ayasofya, no: 4793) numaralı mecmuanın içinde, 27a-35b varaklar arasında yazma bir risâle olarak yer almaktadır. Eserin dili Arapçadır. Nesih hattıyla yazılan eser son derece okunaklıdır. Risâlenin kapak sahifesinin üst kısmında eserin adı "القول الخاص في تفسير سورة الإخلاص" olarak yazılıdır.⁴⁵ Müellifin adı

³³ et-Tedmurî, I, s. 53; Özbek, s.548-549.

³⁴ et-Tedmurî, I, s. 53.; Özbek, s. 548.; Bu eserin ismini el-Kavlu'l-Cezm fî Tarihi'l-Enbiyâ Uli'l-Azm şeklinde de zikredilmektedir. (Krş. İsmail Paşa I, s.494; Özaydın, I, s. 201.)

³⁵İsmail Paşa I, s.494; et-Tedmurî, I, s. 53.

³⁶ et- Tedmurî, I, s. 54.; Özbek, s. 548.

³⁷el-Malatî, yazmasında eserin ismi "Me's-Sırru ve'l-Hikmetu fî Kevni'l- Hamsi Salavâtin Mahsusa bi hâzihi'l-Evkât" zikrederken İsmail paşa ve et-Tedmurî'de "Me's-Sırru" ifadesi geçmemektedir. (Krş. el-Malatî, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, no: 4793 vr. 12a ; İsmail Paşa I, s.494; et-Tedmurî, I, s. 51.)

³⁸ İsmail Paşa I, s.494; et-Tedmurî, I, s. 54.; Özbek, s. 549.; Özaydın, I, s. 201.

³⁹ İsmail Paşa I, s.494; et-Tedmurî, I, s. 51.; Özbek, s. 549.; Özaydın, I, s. 201.

⁴⁰ İsmail Paşa I, s.494; et-Tedmurî, I, s. 54.; Özbek, s. 549.; Özaydın, I, s. 201.

⁴¹ İsmail Paşa I, s.494; et-Tedmurî, I, s. 54.; Özbek, s. 549.; Özaydın, I, s. 201.

⁴² İsmail Paşa I, s.494; et-Tedmurî, I, s. 53.; Özbek, s. 549.; Özaydın, I, s. 201.

⁴³ İsmail Paşa I, s.494; et-Tedmurî, I, s. 54. Müellifin bu eseri zikredilen mecmua içerisindeki eserler arasında "Necmu's-Şükr" adıyla anarken, Abdülkerim Özaydın zikretmemektedir. (Krş. el-Malatî, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, no: 4793 vrk. 12a; Özaydın, I, s. 201.)

⁴⁴Özbek, s. 549.; Özaydın, I, s. 201.

⁴⁵ Abdûlbâsî b. Halil b. Şâhîn el-Malatî, el-Kavlu'l-Hâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, no: 4793, vr. 27a.

ise risâlenin kapak sahifesinin orta kısmında ve ayrıca yazmanın dibâcesinde Abdülbâsıt b. Halil el-Hanefî olarak geçmektedir.⁴⁶ Yazmanın her bir sahifesi on bir satırdan oluşmaktadır. Müellif eserin muhtelif yerlerinde kelimelerin bir kısmının yazımında kırmızı mürekkep kullanmıştır. Yazmanın hangi tarihte yazıldığına dair üzerinde bir kayıt olmamakla birlikte dönemin Memluk Sultanı Kansu Gavri'ye sunulduğu bilgisi mecmua içerisinde yer almaktadır.⁴⁷

Abdülbâsıt b. Halil b. Şâhîn el-Malatî, eserin bir sahifelik girişine Allah'a hamd ve peygambere salât-u selamla başlamasını müteakiben İhlâs sûresinin bereketiyle cehennemden azade edilme arzusunu dile getirir. İlgi çekici, zarif ve İhlâs sûresinin tefsiri bağlamında söylenenler üzerinde yapılan hoş bir (ilmî) gezintinin özeti olarak nitelediği risâlesini, gücü ve imkanlar ölçüsünde muhtasar bir şekilde insanlara faydalı olması maksadıyla kaleme aldığını ifade eder. Eserini "*el-Kavlu'l-Hâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*" ismiyle isimlendirdiğini belirtir. Çalışmasında kendisi muvaffak kılması hususunda Allah'tan yardım temennisinde bulunarak sözünü tamamlar.⁴⁸

3.1. İhlâs Sûresi Hakkında Çeşitli Bilgiler

el-Malatî, eserinin giriş kısmında bu risâleyi niçin kaleme aldığını belirttikten sonra "İhlâs Sûresi" başlığı altında sûrenin bazı hususiyetleri üzerinde durur. Öncelikle İhlâs sûresinin Mekkî oluşuna değinir. Sûrenin Medenî olduğuna dair görüşlerin de bulunduğunu belirtir.⁴⁹

Sûrenin 15 kelime ve 46 harften oluştuğu bilgisini verir. Müellif sûrenin "et-Tevhid", "et-Tefrîd", "et-Tecrîd", "el-Velâye", "en-Necât", "en-Nisbe", "el-Ma'rife" ve "el-Esâs"⁵⁰, "en-Nûr" ve "el-Emân" isimleriyle anıldığını, ancak en yaygın isminin cehennem ateşinden kurtulmaya vesile olması bakımından "İhlâs" olarak zikredildiğini belirtir. Ona göre sûrenin birden

⁴⁶ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 27a-27b.

⁴⁷ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 10b.; Ahmet Faruk Güney, "Yazma İhlâs Sûresi Tefsirleri Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2011, IX, sayı: 18, s. 284.

⁴⁸ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 27b.

⁴⁹ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 28a.

⁵⁰ El-Malatî, sûreye "el- Esâs" isminin verilmesini bu konuda aktarılan *أسست السماوات السبع والأرضون السبع* " أسست السماوات السبع والأرضون السبع " şeklinde bir rivayete dayandırıldığını ifade eder. Bk. (Ebûl-Kâsım Cârullah Muhammed b. 'Umer b. Ahmed ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, (thk.. 'Âdil Ahmed 'Abdu'l- Mevcûd, 'Ali Muhammed Mu'avvad) Mektebetu Abikân, Riyad 1998., VI, s. 463.; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l- Fikr Beyrut 1981, XXXII, s.176.

fazla isimle anılması, her yönüyle isimlendirilenin değerini ortaya koyan bir durumdur⁵¹

3.2. İhlâs Sûresi'nin Fazileti

Müellif, Allah'tan başarı ve doğru yola ulaştırmasını temenni ettikten sonra sûrenin faziletine dair bazı haberler üzerinde durur. İlk olarak "Kim İhlâs sûresini okursa, sanki Kur'ân'ın üçte birini okumuş gibidir."⁵² rivayetine yer vererek, İhlâs sûresini okumanın Kur'ân'ın üçte birini okumaya denk olduğu hususunda, şöhret derecesinde aktarılan bu bilgiye dikkat çeker. Böylesi bir denkliğin sebebinin Allah'ın zât, sıfat ve fiillerinin bilinmesinin önemiyle ilişkili olduğunu ifade eder. Bu sebeple kendisi de Allah'ın sıfatlarının bilinmesi bakımından İhlâs sûresini, anlam içeriğine vâkıf olarak okumanın Kur'ân'ın üçte birine musâvî olduğu kanısındadır.⁵³

el-Malatî, eserinde sûrenin fazileti ve önemine işaret eden şu rivayetleri de zikreder: Peygamber (sav) bir kişinin "Kul Huvallâhu Ehad " şeklindeki okuyuşunu duydu ve şöyle dedi: "Ona vâcip oldu." Bunun üzerine "Ona ne vâcip oldu?" denilince; "Ona cennet vâcip oldu." buyurdular."⁵⁴ "Kim İhlâs sûresini okursa başına gökten iyilik saçılır ve üzerine sekinet iner. Melekler o kimseyi rahmetle sarar. Allah bu sûreyi okuyana nazar eder, onu sadece kendisine verdiği şeyden sorumlu tutar ve koruması ve himayesi altına alır."⁵⁵ Bir adam peygamberimizin yanına gelerek fakirlikten dert yandı, bunun üzerine peygamberimiz şöyle buyurdu: "Evine girdiğinde birisi varsa selam ver, biri yoksa kendine selam ver ve bir kez İhlâs sûresini oku." Bu kişi böylece yaptı ve Allah ona rızkını bollastırdı. Öyle ki rızkının bolluğu kendine fazla gelip komşusuna dahi taşıdı."⁵⁶ Müellif bu rivayetleri aktardıktan sonra sûrenin önemine işaret etmesi bakımından Gazzâlî'ye atıfla şu ifadeleri aktarır:

عفو ربي وثيقتي بالخالص . واعتصامي بسورة الإخلاص.

"İhlâs sûresine yapışmam, Rabbimim affetmesi ve kurtulma vesikamdır."⁵⁷

⁵¹ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fi Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 28a-28b.

⁵² Ebû 'Abdillah Muhammed b. İsmail, Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*,: Dâru Tavkî'n-Necât, Beyrut 2001, Fezailü'l-Kur'an, 13.

⁵³ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fi Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 28b.

⁵⁴ Ebû İsa Muhammed b. İsa, Tirmizî, Sünen, (thk. Ahmed Mumammed Şakir, Mısır: Şeriketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, 1375/1955), Tefsiru'l-Kur'ân, 11.

⁵⁵ Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî, el-Keşfu ve'l- Beyân an Tefsiri'l-Kur'ân (thk. El-İmam Ebû Muhammed b. Âşûr), Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabiyye, Beyrut 2002, X, s.332.

⁵⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, s.174.

⁵⁷ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fi Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 29a.

el- Malatî, daha sonra kendisinin kaleme aldığı şu beyitleri zikreder:

جل مولانا وعز . قل هو الله أحد .

هو بالوصف الجميل . وهو الله الصمد .

ما ؤلد سبحانه . لا ولا قَطُّ وُلد .

لا ولا كان له . أبدا كفوء أحد .

Aziz ve Celil olan Mevlâmız! De ki, O Allah birdir.

O, bu güzel sıfatla muttasıftır, Ki O Allah Samet'tir.

Hâşâ!.. O, ne doğdu, Ne de çocuğu oldu.

Ne şimdi ne de sonra, Kimse O'na denk olmadı asla.⁵⁸

Müellif, yukarıdaki beyitleri zikretmekle özlü bir şekilde İhlâs sûresinde anlatılan tevhit inancına vurgu yapar. el-Malatî, İhlâs sûresinde zât ve sıfatlarıyla tavsif edilen Allah'a yönelmek gerekirken bir taraftan din adamlarının evlenmekten uzak olduğunu söyleyip diğer taraftan Allah'a çocuk isnat eden Hristiyan anlayışını -her türlü sınırı aştıkları için- güçlü bir şekilde tenkit etmekten kendini alamaz ve onları Allah'a havale eder.⁵⁹

3.3. İhlâs Sûresi'nin İniş Sebepleri

Abdülbâsıt b. Halil b. Şâhîn el-Malatî, sûrenin iniş sebebi hakkındaki farklı görüşleri iki kısımda ele alarak zikreder. İlk kısımda iki rivayeti aktarır. Birincisi, Ubeyy b. Ka'b'ın rivayetine göre bu sûre müşriklerin Rasullullah'a, "Bize Rabbinin özelliklerini anlat." demeleri üzerine inmiştir.⁶⁰ Diğeri de İbn Abbas'tan gelen rivayete göre Âmir b. Tufeyl ve Erbed b. Rabia adında iki kişi Rasûlullah'un yanına gitmişler ve Âmir, Hz. Peygambere: "Sen bizi neye çağırıyorsun Muhammed!" demiş, O da: "Allah'a çağırıyorum." diye cevap vermiş, sonra Âmir: "Bize Rabbinin özelliklerini anlat! O altından mı? Gümüşten mi? Tunçtan mı? Yoksa Ahşaptan mı?" deyince bu sûre inmiş,

⁵⁸ el-Malatî, *el-Kavlü'l-Hâs fi Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 29a-29b..

⁵⁹ el-Malatî, *el-Kavlü'l-Hâs fi Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 29b.

⁶⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2001, XXXV, s. 143, hadis no: 21219; Tirmizî, *Sünen*, Tefsiru'l-Kur'ân, 92.

sonra Erbed üzerine yıldırım düşmesiyle, Âmir de veba hastalığıyla helak olmuştur.”⁶¹

Müellif ikinci kısımda da şu üç rivayete yer verir. İlki İkrime'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre aralarında Ka'b b. Eşref'in de bulunduğu Yahudiler, peygamberimizin yanına gelmişler ve “Muhammed! Bu Allah, varlıkları yarattı, peki O'nu kim yarattı?” diye sormuşlar bunun üzerine Allah'ın Rasûlü öfkelenmiş, Cebrail inerek O'nu teskin etmiş, sakinleşmesini telkin etmiş ve ardından İhlâs sûresi inmiştir. Peygamberimiz inen ayetleri okuyunca O'na şöyle demişlerdir: “Bize Rabbinin özelliklerini anlat! Pazuları nasıl, kolu nasıl?” Bunun üzerine ilkinden daha fazla öfkelenen peygamberimizin yanına yine Cebrail gelmiş ve ona “Onlar Allah'ı hakkıyla kavrayıp anlayamadılar...”⁶² mealindeki ayetini getirmiştir.⁶³ Müellif, bazı alimlere göre bu sûrenin iniş sebebinin Yahudilerin bu şekilde soru sormaları olduğunu zikreder.⁶⁴

İkincisi de yine İbn Abbas'tan aktarıldığına göre Negrân heyeti gelmiş ve peygamberimize: “Bize Rabbinin niteliklerini anlat. O Altından mı? Yakuttan mı? Yoksa mücevherden mi?” deyince Hz. Peygamber: “Benim Rabdim hiçbir şeyden yaratılmış değildir. Çünkü O, bütün varlıkların yaratıcısıdır.” demiştir. “قل هو الله أحد” ayeti inince de “O bir tane sen de öylesin.” demişler, bunun üzerine Hz. Peygamber “O hiçbir şeye benzemez.”⁶⁵ demiştir. Onlar, bize O'nun özelliklerini anlat dediklerinde peygamberimiz: “الله الصمد” demiştir. “Samet nedir?” dediklerinde, peygamberimiz, “Yaratılmışların ihtiyaçlarını karşılaması için kendisine yöneldiği varlıktır.” demiştir. Bununla da yetinmeyerek “Bize O'nun daha başka özellikleri anlat” dediklerinde, tıpkı Hz. Meryem'in doğurduğu gibi doğurmamış olduğunu bildiren “لم يلد” ayeti inmiş, sonra Hz. İsa'nın doğduğu gibi doğmadığını bildiren “ولم يولد” ayeti inmiştir. Son olarak da O'nun, yaratılmışların benzerini arzuladığı bir dengi olmadığını ifade etmek için “ولم يكن له كفواً أحد” ayeti inmiştir.⁶⁶ Müellif bu rivayette aktarılanların “Tek bir ilah nasıl olur da varlıkların ihtiyaçlarını tamamını karşılar? ” şeklindeki

⁶¹ Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd el-Bağavî, *Meâlimu't-Tenzil*, Dâr-u İbn-i Hazm, Beyrut 2002 s.1448.; es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l- Beyân*, X, s.332.

⁶² En'âm, 6/91.; Zümer, 39/67.

⁶³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, s.175.

⁶⁴ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fi Tefsîri-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 30a-30b.

⁶⁵ Şûrâ, 42/11.

⁶⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, s.175.

soruya verilen bir cevap olarak değerlendirildiğini ifade eder.⁶⁷ el- Malatî, İbn Abbas'tan sûrenin sebebi nüzulü sadedinde daha önce aktarılan "O'nun özelliklerini bize anlat!. Yaratılışı neden? Altından mı? Gümüştan mi? Bakırdan mı? Yoksa Demirden mi? O yer, içer mi? Dünyayı kimden miras olarak aldı?" şeklindeki rivayete⁶⁸ tekrar dikkat çeker ve kimi alimlere göre bu sûrenin iniş sebebinin Hristiyanların bu şekilde soru sormaları olduğunu zikreder.⁶⁹

Üçüncüsü ise Dahhâk'tan aktarılan rivayete göre müşrikler Âmir b. Tufeyl'i Peygamberimize göndererek "Bize baş kaldırdın, ilahlarımıza sövdün, atalarımızın dinine karşı çıktın. Eğer fakirsen biz seni zenginleştirelim. Deliysen tedavi ettirelim. Bir kadına ilgi duyuyorsan seni onunla evlendirelim." demişler, peygamberimiz de "Ben fakir değilim, deli de değil. Ben bir kadına ilgi duymuş da değilim. Ben Allah'ın elçisiyim. Sizi putlara tapmaktan Allah'a kulluğa çağırıyorum." demiştir. Bu kişiyi ikinci defa göndererek ondan şunu sorması istemişlerdir. "Senin mabudunun cinsi nedir? Altından mı? Gümüştan mi?" Bunu üzerine Allah bu sûreyi indirmiştir. Onlar, "Üçyüz altmış put bizim ihtiyaçlarımızı karşılamıyor da birisi mi bu kadar insanın ihtiyacını karşılayacak." dediklerinde de Saffât Sûresi'nin ilk dört ayeti⁷⁰ inmiştir. Müşrikler, Âmir'i bir kez daha peygamberimize "Bize fiillerini açıklasın." demesi için gönderince "Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yarattı..."⁷¹ mealindeki ayet inmiştir.⁷²

el Malatî'nin ikinci kısımda aktardığı bu üç rivayetle Yahudilerin, Hristiyanların ve müşriklerin soru sormaları üzerine İhlâs sûresinin inmiş olduğu anlaşılmaktadır. Müellif, bu rivayetleri, kendisinin herhangi bir tercihini belirtmeksizin, aktardıktan sonra sûrenin tefsirine geçerek ayetlerin anlamı üzerinde durur.⁷³

⁶⁷ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 30b.

⁶⁸ et-Tirmizî, *Sünen*, Tefsiru'l-Kur'ân, 92.; el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, s.1448.

⁶⁹ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 30b-31a.

⁷⁰ Saffât, 37/1-4. "Saf bağlayıp duranlara, haykırarak sevk edenlere ve zikri (Allah'ın kelâmını) okuyanlara andolsun ki, sizin ilâhınız gerçekten bir tek ilâhtır."

⁷¹ A'raf, 7/54.; Yunus, 10/3.

⁷² er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, s.175.

⁷³ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 31a-31b.

3.4. Ayetlerin Tefsiri

3.4.1. Birinci Ayet

Müellif, birinci ayette (قل هو الله أحد)⁷⁴ geçen “قل” fiilinin Allah’tan peygamberine bir emir olduğunu, bununla da kendisine Allah’ın ne olduğuna dair soru soranlara, hakkında soru sordukları şeyin Allah olduğu, tek, yani bir olduğunu söylemesi istendiğini zikreder.⁷⁵ el- Malatî, “أحد” kelimesinin, varlıkları yoktan var etmede ve gizlilikleri bilmede Allah’ın tek ve eşsiz olduğunu ifade ettiğini belirtir. Akabinde “واحد” ve “أحد” ifadelerinin arasındaki farka değinerek “واحد”ın sayıların başlangıcı olduğunu, “أحد” kelimesinin ise sayı bakımından kendisiyle zikredilen şeyleri olumsuzlama, ret anlamına geldiğini ifade eder. Bu iki kelimenin farklı oluşuna örnek vererek; “ رأيت واحدا / Birini gördüm” ifadesindeki “واحد” kelimesinin ispat, “ ما رأيت أحدا / Hiç kimseyi görmedim.” ifadesindeki “أحد” kelimesinin ise nefy/ret, olumsuzlama anlamı taşıdığını söyler.⁷⁶

3.4.2. İkinci Ayet

İhlâs sûresinin ikinci ayetinin (الله الصمد)⁷⁷ tefsirinde “الله الصمد” ifadesinin genelde “O (Allah) Samet’tir.” şeklinde anlaşıldığını belirten el-Malatî, bununla birlikte “الصمد” ifadesinin anlamı hakkında alimlerin farklı düşüncelere sahip olduğunu zikreder. el-Malatî “الصمد”in, kendisinden istekte bulunulan efendiler gibi bir anlam taşımayıp “ihtiyaç halinde kendisine yönelip başvurulmuş yegâne varlık” anlamında kullanıldığını belirtir.⁷⁸ Daha sonra müellif, “الصمد” ifadesine ilişkin zikredilen tespitleri aktararak anlamları üzerinde durur. Buna göre “الصمد”; kendisinin (insan gibi) karnı, midesi olmayan; yemeyen ve yedirmeyen; yemeyen ve içmeyen; geçmişte ve gelecekte varlığı devam eden; varlıklar yok olduktan sonra zâtı bâkî kalan; yüceliğin, hakimiyetin zirvesindeki efendi; eksiği, noksanı olmayan; isteklerle kendisine yönelen ve sıkıntılarda kendisinden yardım talep edilen; hiç kimseye gereksinim duymayan, dilediğini yapan ve istediği gibi karar veren; kendisinden üstün hiçbir varlık olmayan; en son ulaşılabilecek

⁷⁴ İhlâs, 112/1.

⁷⁵ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fi Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 31b.

⁷⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, s.179.; es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l- Beyân*, X, s.333-334.

⁷⁷ İhlâs, 112/2.

⁷⁸ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fi Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 31b.

amaç ve hedef; uyumayan; başına bir sıkıntı gelmeyen; galip olan, yenilmeyendir.⁷⁹

el-Malati, "الصمد" ifadesinin anlam içeriği hakkında bilgi vermeyi sürdürür ve bu ifadenin gözlerle idrak edilemeyen, düşüncelerle kavranamayan ve (insan) kapasitesinin tüm yönleriyle O'nu anlayıp idrak edemediği, her şeyi katında bir ölçüye göre planlayan; herhangi bir sayı ile tespit edilmeksizin ilk olan, bir süreyle sınırlı olmaksızın varlığı devam eden, dayanağı olmaksızın dimdik duran; ismi (ve sıfatları) dışında hiç kimseye bilgisi verilmeyen; var oluş ve bozulmadan münezzeh olan; düşmanlarına kendisini her yönüyle bilmeleri için bir yol açmayan; sebep ve deliller kendisini engelleyemeyen ve akılların O'nun (Allah'ın) niteliğini kavramaktan aciz kalıp ümitsizliğe düştüğü bir varlık olarak anlaşıldığını aktarır.⁸⁰ el- Malatî, yukarıda "الصمد" ifadesi ile zikredilenlerin Allah'ın Celâl sahibi, eksik ve noksanlıklardan uzak, ne kadar yüce bir otorite olduğuna işaret ettiğini vurgular.⁸¹ Görüldüğü gibi müellif, Kur'an'ın belağat zenginliğine sahip kelime, lafız ve kavramlarını Arap diline olan vukûfiyeti ile izah etmeye çalışmaktadır.

3.4.3. Üçüncü Ayet.

Üçüncü ayette, (لم يلد ولم يولد)⁸² geçen "لم يلد" ifadesiyle ilgili olarak bu ifadeyle Allah'ın çocuğu olduğu şeklindeki anlayışın reddedildiğine işaret eder. Buna karşılık müellif, bu ifadenin "Melekler Allah'ın kızlarıdır."⁸³ diyen müşrik Araplara, "Üzeyr Allah'ın oğludur."⁸⁴ diyen Yahudilere ve "Mesih, Allah'ın oğludur."⁸⁵ diyen Hristiyanlara bir cevap niteliği taşıdığını aktarır. el- Malatî, Allah'ın onların tahayyülünden çok daha öte, aşkın ve yüce bir varlık olduğu, kendisinin herhangi bir yardımcıya ihtiyaç duymadığı için, O'na çocuk izafe edilmesinin ayette reddedildiğine dikkat çeker ve Allah'ın zâtıyla mütenasip olmayan bu düşünceyle neyin amaçlandığını sorgular. Müellif, bu düşünce yapısına Kur'an-ı Kerim'de "وقالوا اتخذ الرحمن ولدا" lafızlarıyla⁸⁶ değinildiğine atıfta bulunarak, Allah'ın mutlak manada başka varlıklara

⁷⁹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, ss.181-182.; es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l- Beyân*, X, ss.334-335.

⁸⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, ss.181-182.; es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l- Beyân*, X, ss.334-335.

⁸¹ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fi Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 33a.

⁸² İhlâs, 112/3.

⁸³ Nahl, 16/57.

⁸⁴ Tevbe, 9/30.

⁸⁵ Tevbe, 9/30.

⁸⁶ Meryem, 19/88.; Enbiyâ, 21/26.

ihtiyacı bulunmadığını, O'nun çocuğa sahip olmakla nitelenmesinin hiçbir anlam ifade etmediğini, sonuçta Allah'ın böylesi anlamsız ve boş şeylerden münezze, aşkın bir varlık olduğunu belirtir.⁸⁷

Abdûlbâsıt b. Halil b. Şâhîn el-Malatî, İhlâs sûresinin üçüncü ayetinin tefsiri bağlamında "م يلد" ifadesinin "benzeri olmayan", anlamına geldiğini ifade eder. "م يلد ولم يولد" ifadesinin ise "O'ndan çocuk olmamıştır ki, O'nun güç ve kudretinde bir pay, hisse sahibi olan birisi olsun. Yine O, doğmamıştır ki, O'nun için tükenip yok olacak bir miras söz konusu olsun." şeklinde anlaşıldığını dile getirir. Müellife göre sûrenin üçüncü ayetindeki "م يلد ولم يولد" lafızlarıyla kastedilen; çocuk sahibi olma ve yaratılmış herhangi bir varlığın yardımına ihtiyaç duymada hiçbir şeyin Allah'ın zatıyla asla ilişkilendirilip nitelendirilmemesidir.⁸⁸

el-Malatî, ayetteki "م يلد ولم يولد" lafızlarının sıralamasındaki hikmet üzerinde durur. Allah'ın önce doğmayan sonra doğurmayan olduğu, yani "م يلد" ifadesinin önce "م يلد" ifadesinin de sonra gelmesi akla gelirken niçin ayette ilk önce "م يلد" ifadesinin yer aldığını irdeler.⁸⁹ Müellif, ayette önce "م يلد" ifadesinin zikredilmesinin Allah'ın çocuğu olduğu iddialarının reddedilmesi bakımından Hristiyan, Yahudi ve müşriklere cevap vermede çok daha önemli olduğunu, bu sebeple Allah'ın sözüne daha ehemmiyetli olanla, "م يلد" lafzıyla başladığını, sonra delile işaret ederek "م يولد" buyurduğunu, çünkü hâşâ O'nun babası olduğuna ilişkin herhangi birinin iddiada bulunmadığını, her doğanın sonradan var olduğunu, oysa Allah'ın kadîm, ezeli olup bir cisim olmadığını zikreder.⁹⁰

3.4.4. Dördüncü Ayet

Müellif, İhlâs sûresinin sonuncu ayetindeki (وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْوًا أَحَدٌ)⁹¹ kelimelerin bazılarının yer değiştirmesi suretiyle "م يلد" biçiminde bir takdimin yapılabildiğini belirtirken, ayette geçen "الْكُفْو" kelimesine Mücahid (ö.

⁸⁷ el-Malatî, *el-Kavlü'l-Hâs fi Tefsîr-i Süreti'l-İhlâs*, vr. 33a.

⁸⁸ el-Malatî, *el-Kavlü'l-Hâs fi Tefsîr-i Süreti'l-İhlâs*, vr. 33a-33b.

⁸⁹ el-Malatî, *el-Kavlü'l-Hâs fi Tefsîr-i Süreti'l-İhlâs*, vr. 33b.

⁹⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb'da*, XXXII, s. 183.

⁹¹ İhlâs, 112/4.

324/936)'in "eş, hanım" anlamı, Ubeyy b. Ka'b (ö. 33/654 [?]) ve Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732)'in da "benzeri, dengi" anlamı verdiğini aktarır.⁹²

el-Malatî, sûrenin tefsirini yaparken bazı kelimelerin okuyuşlarındaki kıraat farklılıklarına da işaret eder. Nitekim son ayette geçen "كُفُوا" kelimesinin Zeccâc (ö. 311/924) tarafından; كُفُوا وَكُفُوا ve كَفَاءَ şeklinde okunduğunu⁹³ zikreder.⁹⁴ Müellif, "كُفُوا" kelimesinin, Allah'a eş, hanım nispet edilmesini reddetmek için nikahtaki denkliği ifade eden "الكفاءة" kelimesiyle ilişkili olduğunu belirtir.⁹⁵

el-Malatî'nin İhlâs sûresinin her ayeti ile ilgili tefsirî mahiyette yaptığı izahları tamamladıktan sonra aktardığı bu bilgilerin bir hülasasını yaptığını görmekteyiz. Müellif, sûrenin iniş sebebine tekrar atıfta bulunarak, müşriklerin Allah'ın nasıl bir varlık olduğunu sorduklarında, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e Allah'ın zatının sıfatlarını içeren bir vahiy gönderdiğini, bu vahiyde yer alan "هو الله" lafzının, varlıkları yoktan var edip yaratan, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen, her daim diri, her şeyi işiten ve duyan Allah'ın vasıflarına işaret ettiğini, "أحد" kelimesinin ise Allah'a nispet edilen ortakları reddeden ve O'nun birliğini niteleyen bir sıfat olduğunu ifade eder. "الصمد" ifadesinin Allah'ın kendisinden başka kimseye muhtaç olmadığını, böyle olunca da O'nun mutlak anlamda zengin olduğunu anlatan bir ifade olduğunu belirtir. Müellif, "لم يولد" sözüyle O'nun ilk olup başlangıcının olmayışına, "لم يلد" sözüyle de benzerlik ve aynılığı reddeden vasfına işaret edildiğini belirtir. Sûrenin son ayeti olan "ولم يكن له كفوا أحد" sözünün ise bu vasıfları açıklayan bir karar, bir sonuç cümlesi mesâbesinde olduğunu ifade eder.⁹⁶

3.5.Sûrenin Faydaları

Müellif, sûrenin tefsirini bitirdikten sonra faydaları üzerinde durur. Bu sûrenin okunmasının remed hastalığına (göz ağrısına) şifa olacağını

⁹² er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, ss. 1834-185

⁹³ Ebû İshâk İbrahim ez-Zeccâc, *Meânî'l-Kur'ân*, (thk. Abdulcelil Abduh Çelebi), Âlemu'l-Kütub, Beyrut. 1988, V, s.378.

⁹⁴ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fi Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 33b-34a.

⁹⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, s. 461.

⁹⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, s. 461.

zikreder. Bazı erbâb-ı kulûb'ün, göz hastalığı olan kişinin elini, gözüne koyup şu ifadeleri okuduğunda şifa bulacağını söylediklerini nakleder:⁹⁷

قل هو الله أحد. أن في العين رمد.

إحمرار في بيضاض. اشف يا الله الصمد.

لم يلد نورهما. واذهب الله الكمد.

لا ولم يولد ومن. ليس كفؤا أحد.

De ki, O Allah birdir.

Bir ağrı vardır gözde,

Bir kızarıklık beyaz(ın)da,

Ver şifa(sını) Samet olan Allah'ım.

O, doğurmadı, aydınlat o ikisini,

Gider bulanıklığı(nı) Allah'ım

O, ne doğdu,

Ne de kimse O'na denk oldu.

el-Malatî, risâlesinde İhlâs sûresini rüyasında okuduğunu görenlere ilişkin yorumlara da yer verir. Müellif, kendisinin değer verdiği irfan ve yakîn sahibi, manevî yönden mesafe almış üstatlarına, bu hususu çok önemseyerek her sorduğunda onların tamamının yorumunun, bu rüyayı gören kimseye Allah'ın doğru yolu gösterip bilmediğini öğreteceği şeklinde olduğunu ifade eder.⁹⁸

Müellif, tabirini sorduğu zâtlardan bazılarına göre -namazda veya namaz dışında, farz ya da nafil namaz kısıtlaması olmaksızın mutlak manada-rüyasında İhlâs sûresini okuduğunu görmenin; kişinin inancının güzelliğine, erdem ve iyiliklere, dünya ve bilhassa ahiret sıkıntılarından kurtulup Allah'ın ona yeteceğine ve Allah'a itaat ve kullukta samimi olduğuna delâlet ettiğini zikreder. el-Malatî, rüyasında İhlâs sûresini okuduğunu gören kimsenin hali böyle ise (manevî) seviyesinin yükselmiş olduğunu, tersi durumda ise bu konudaki uyarıya dikkat etmesi hususunda bir işaret olduğunu ifade eder. el-Malatî, bu konuda çeşitli görüşler zikreden zevâtın ifadelerinden bazı çıkarımlarda bulunur. Buna göre;

⁹⁷ el-Malatî, *el-Kavlü'l-Hâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 34b.

⁹⁸ el-Malatî, *el-Kavlü'l-Hâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 34b-35a.

- a) Eğer kişi rüyasında namazda İhlâs sûresini okuduğunu görürse yukarıda zikredilenlerin tümü onun için geçerlidir.
- b) İhlâs sûresinin okunmasıyla, okuyanın hastalıklarından pek çoğunun şifa bulması söz konusudur. Eğer herhangi bir rahatsızlık yoksa, rahatsızlık olduğunda şifa bulur.
- c) İhlâs sûresinin okunması önemli olduğu kadar, onu okuyanın hâlet-i rûhiyesi de önemlidir. Rabbine yakın olan herkes kendi adına başkasından daha etkili ve güzel bir şekilde onu okuyarak kendini ifade edebilir.
- d) İhlâs sûresini okumak, korkulardan ve sıkıntılardan güvende olmaktır.⁹⁹

Görüldüğü üzere müellif, rüya tabiri hususunda daha önce edindiği bilgi ve birikimlerine, sûrenin faydaları noktasında yer vermekte ve birtakım neticelere ulaşmaktadır. Bu noktada İhlâs sûresinin okunmasının önemli olduğu kadar onu okuyanın ruh halinin de önemli olduğu, Allah'a yakın olmayı isteyen herkesin kulluğunu bizzat kendisinin yapmasının daha muteber olduğu şeklindeki düşüncesinin ifade edilmesiyle, müellifin rüya tabiriyle ilgili akılcı ve gerçekçi bir bakış ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

el-Malatî'nin, İhlâs sûresini, halka faydalı olmak amacını güderek kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Geniş bir ilmî birikime sahip olan müellifin, bu birikimini halkın seviyesine indirgeyerek aktardığı görülmektedir. Muhakkik müfessirler tarafından eleştirilen sûrelerin faziletlerine dair rivayetlerin aktarımını da aynı amaçla, halkı Kur'ân'ın anlamıyla buluşturarak, onu içselleştirmeye yönlendirmek üzere risâlesinde yer verdiği düşünülebilir. Hayatına dair kaynaklarda aktarılan bilgilerden anlaşıldığına göre kılık-kıyafetiyle sūfiyyu'l-meşreb olması, eserinde Gazzâlî'ye atıfta bulunması gibi veriler, muhtemelen ileri yaşlarında onun tasavvufî yönde bir hayat tarzına eğilimli olduğu şeklinde yorumlanabilir. Müellifin, üstatlarından nakille İhlâs sûresini uykusunda okuduğunu gören kimseye ilişkin yapılan yorumlara yer vermesini, tahsil ettiği rüya tabiri ile ilgili ilimlerin yansımaları olarak görmek mümkündür. Sûrenin okunmasının remed hastalığına (göz ağrısına) şifa olacağına, bazı erbâb-ı kulûbe atıfla ifade edilmesi ilgi çekicidir.

⁹⁹ el-Malatî, *el-Kavlu'l-Hâs fi Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, vr. 35a-35b.

Abdûlbâsıt b. Halil b. Şâhîn el-Malatî, İhlâs sûresi tefsirinde -tespit edilebildiği kadarıyla- temel kaynaklara başvurarak, sûre hakkında söylenenler üzerinde -kendisinin de risâlede belirttiği gibi- hoş bir gezinti yapmıştır.

el-Malatî, rivayetler ışığında ayetlerde yer alan kelime ve ifadelere ilişkin çeşitli filolojik izahlarda bulunmuştur. Sûrenin iniş sebeplerine değinmiş, bu yönde zikredilen rivayetlere yer vermiştir. Yer yer tefsir ilminin, ayeti ayetle tefsir etme yöntemine başvurmuştur. Ayetlerin lafızlarındaki farklı kıraatlere işaret etmiştir. Sûrenin fazileti ile ilgili rivayetleri aktaran müellif, bazen kendi perspektifinden de ayetlerin anlaşılması noktasında izahlar getirerek eserin dirayet yönünü ortaya koymuştur. Müellif, ayetlerin tefsirinde Kur'ân'ın ilk muhataplarından selef alimlerine kadar farklı nakillerde bulunmuştur. el-Malatî'nin risâlesinde, Sa'lebî (v.1035), Begavî (v.1122), ve Râzî (v.1209)'nin ismi zikredilmeden, Zeccâc (v. 311/924) ve Zemahşerî (v. 1144)'nin ismi zikredilerek alıntı yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine müellifin, ayetlerin tefsirinde yararlanmak üzere temel hadis kaynaklarından Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), Buhârî (v. 256/870) ve Tirmizî (v. 279/892)'den nakilde bulunduğu anlaşılmaktadır. el-Malatî'nin görüşlerini desteklemek üzere zaman zaman şiire de başvurduğu görülmektedir.

Abdûlbâsıt b. Halil b. Şâhîn el-Malatî'nin İhlâs sûresi tefsiri üzerine kaleme aldığı bu risâlesini, sûre tefsiri geleneği kapsamında Memlûkler döneminde yapılan çalışmaların bir örneği olarak görmek mümkündür.

Kaynakça

- Avcı, C. (2006). Nâib. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (cilt: 32, ss. 311-312.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Beğavî, E. (2002). *Meâlimu't-Tenzîl*, Beyrut: Dâr-u İbn-i Hazm.
- Buhârî, E. (2001). *el-Câmiu's-Sahîh*, Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât.
- Çubukçu, A. (1997). Halil b. Şahin. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (cilt 25, ss. 328-329.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Dehman, M. (1990) *Mucemu el-Elfaz et-Tarihiye fi el-Asrı'l-Memluk*, Beyrut.
- Güney, A. F. (2011) Yazma İhlâs Sûresi Tefsirleri Bibliyografyası. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (cilt 9, sayı: 18, ss. 275-302).
- İbn Hanbel, A. (2001). *Müsned*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.

- İbn İyâs, E. *Bedâi'uz-Zuhûr fî Vekâi'ud-Duhûr*, (thk. Muhammed Mustafa). Mekke: Mektebetu Dâri'l- Bâz.
- İsmail Paşa, B. (1951-1955). *Hediyetü'l-Ârifin: Esmâu'l- Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsi'l-'Arabiyy.
- Kehhâle, Ö. R. (1993). *Mu'cemü'l Müellifin Teracimü Musannifi'l-Kütübi'l – 'Arabiyye*. Beyrut: Müessesetür'-Risâle.
- Kemaleddin, İ. A. (1990). *Abdu'l-bâsıt, el-Hanefî Müerrihan. Silsiletu'l Muerrihîn*. Kahire.
- Malatî, A. *el-Kavlu'l-Hâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, İstanbul: Süleymaniye Ktp., Ayasofya, no: 4793, vr. 27a-35b.
- Malatî, A. (2002). *Neylü'l-Emel fî Zeyli'd-Düvel* (thk. ve nşr., Ömer Abdu's-Selâm et-Tedmürî). Beyrut: Mektebeti'l-'Asriyye.
- Nüveyhiz, 'Â. (1983). *Mu'cemu'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hatta'l-Asri'l-Hâzir*. Beyrut: Müessesetü Nüveyhiz es-Sekâfiyye.
- Özaydın, A. (1998). *Abdülbâsıt el-Malatî. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (cilt: 1, ss. 201-202) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özbek, S. (2010). *Şâhin eş-Şeyhî ve Ailesi. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (sayı: 27 Bahar, ss. 529-552).
- Râzî, F. (1981). *Mefatihü'l-Gayb*. Beyrut: Dâru'l- Fikr.
- Sa'lebî, A. (2002). *el-Keşfu ve'l- Beyân an Tefsiri'l-Kur'ân*. (thk. El-İmam Ebû Muhammed b. Âşûr), Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsi'l-'Arabiyye.
- Sehâvî, Ş. (1992). *ed-Davû'l-Lâmi'*. Beyrut: Dâru'l- Cîl.
- Tirmizî, E. (1955). *Sünen*. (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Mısır: Şeriketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi.
- Zeccâc, E. (1988). *Meâni'l-Kur'ân*. (thk. Abdulcelîl Abduh Çelebi), Beyrut.
- Zemahşerî, E. (1998). *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmıdıt-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîli fî Vucûhi't- Te'vîl*. (thk. 'Âdil Ahmed 'Abdu'l- Mevcûd. Riyad: Mektebetu Abikân.
- Ziriklî, H. (2002). *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*. Beyrut: Dâru'l-İlmi Lilmelâyîn.

